

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE
KATEDRA KULTUROLOGIE

Studijní obor: Kulturologie

Forma studia: kombinované

JANA MÚČKOVÁ

***VYBRANÉ SOCIOKULTURNÍ ASPEKTY
ŽENSKÉ A MUŽSKÉ ROLE V RODINĚ***

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VEDOUCÍ: Doc. PhDr. MARTIN MATĚJŮ

PRAHA 2006

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně výhradně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne...*30.1.*.....

Podpis:.....*Mužlova!*.....

Obsah:

1.	ÚVOD.....	str.	4 - 5
2.	VYMEZENÍ POJMU RODINA	str.	6 - 9
3.	VZNIK A VÝVOJ RODINY A MANŽELSTVÍ		
	3.1 Počátky soužití muže a ženy		
	v prvotně pospolné společnosti.....	str.	11 - 21
	3.2 Vztahy mužů a žen v otrokářské společnosti ...	str.	22 - 27
	3.3 Rodinné vztahy a manželské soužití		
	v období feudalismu.....	str.	28 – 39
	3.4 Vliv kapitalistické společnosti na rodinné		
	vztahy.....	str.	40 - 44
4.	ROLE ŽENY A MUŽE V RODINĚ A MANŽELSTVÍ V DNEŠNÍ		
	SPOLEČNOSTI		
	4.1 Socializační procesy obou pohlaví.....	str.	46 - 52
	4.2 Odlišné role obou pohlaví	str.	53 - 57
	4.3 Žena, zaměstnání, rodina	str.	58 - 64
5.	ZÁVĚR.....	str.	65 - 66
6.	POZNÁMKY	str.	67 - 69
7.	LITERATURA.....	str.	70 - 72

1. ÚVOD

Diplomová práce se zabývá problematikou sociokulturních rolí žen a mužů v oblasti rodiny a manželství a vlivem různých faktorů na postavení jednotlivých pohlaví v obou těchto institucích i ve společnosti samotné. Důležité je také vymezení samotného pojmu rodina, kterému je věnována hned jedna z prvních kapitol.

Práce je rozdělena do dvou hlavních tématických částí. První část je věnována zejména historickému pohledu na problematiku vzájemného soužití obou pohlaví. Stejně tak jako ve většině vědních oborů je důležité pochopit dějinné události, popřípadě si z nich vzít příklad, je prospěšné věnovat se minulosti i za účelem pochopení rolí obou pohlaví v dnešním světě. První část diplomové práce se tedy snaží přiblížit vznik manželství a rodiny v různých historických úsecích od počátků samotného soužití muže a ženy a rozebírá postavení a úlohu žen i mužů v jednotlivých obdobích dějin.

Druhá část diplomové práce je věnována především současnosti. Zabývá se problematikou postavení a role ženy a muže v dnešní společnosti s přihlédnutím na různé faktory, které je mohou ovlivnit. S tímto tématem souvisí také problematika učení se rolím během celého života s přihlédnutím na společenské předsudky, které proces socializace ovlivňují nemalou měrou. Důležitým tématem, o kterém je zmiňováno v druhé části diplomové práce je také úloha zaměstnání v životě ženy a její profesní dráha.

2. VYMEZENÍ POJMU RODINA

Existuje nespočet výkladů, pohledů, názorů a hledisek na rodinu, její funkci a její vliv na jedince. Rodinu můžeme chápat jako sociální instituci, zároveň je však také sociální skupinou. Rozdíl obou těchto pojetí spočívá v tom, že první pojetí (rodina jako sociální instituce) se snaží dopátrat úlohy rodiny ve společnosti, zatímco druhé pojetí (rodina jako sociální skupina) analyzuje postavení a úlohu člověka v rodině a ve vztahu k jednotlivým lidem. Díky rodině dochází k začlenění jedince do společenské struktury. Rodina je pro jedince specifickým světem. Dochází zde ovšem také k procesům, které překračují hranice individuálního života a účastní se změn v celé společnosti (např. reprodukce, změny demografické struktury).

Nejčastějším typem rodiny je tzv. nukleární (atomární, manželská, párová) rodina. Jde o soužití dvou rodičů a jejich dětí ve společné samostatné domácnosti. Během svého života se s tímto typem rodiny setká téměř každý z nás. Můžeme se však setkat i s dalšími typy rodiny, například s rodinou s jedním dítětem či rodinou neúplnou. Rozlišujeme ovšem také další druhy rodin. Rodina nevlastní je soužitím partnera a jeho dětí z předchozího vztahu s partnerem novým. Pokud přidáme k rodině nukleární ještě příbuzenstvo ze stran obou rodičů, pak můžeme mluvit o rodině rozšířené, tzv. vícegenerační. Během svých životních etap jedinec většinou prochází několika typy rodin. Prvním typem je rodina, ze které jedinec vychází vstříc samostatnému životu, je nazývána orientační, neboli primární, opakem k této formě rodiny je druhý typ, rodina prokreační, neboli sekundární, a jedná se o rodinu, kterou si jedinec zakládá v dospělosti, uzavřením manželství a ve které se mu narodily děti. (*1)

Každá generace se musí stále znovu adaptovat na nové a nové životní podmínky a právě rodina se v tomto směru ukázala jako značně flexibilní a adaptabilní sociální skupina. V rámci rodiny člověk rozvíjí intimní mezilidské vztahy a tím uspokojuje potřebu blízkosti.

Rodina je součástí jak institucionalizovaného sociálního systému, který má své normy, tak i systému lidského chování, který je naopak předáván

z jedné generace na jinou. Veškeré změny ve společnosti se odrážejí také v rodině, což se promítá do postavení žen ve společnosti a vzájemných vztahů obou pohlaví.

Mnohé funkce rodiny počátkem novověku přebírá stát a další instituce, čímž dochází ke zhoršení vzájemných vztahů členů rodiny a vzrůstá počet rozvedených manželství.

Jak již bylo řečeno mezi funkce, které rodina plní, patří i socializace. Jde o složitý proces změn, díky nimž se člověk mění ve společenskou bytost. Projevuje se osvojováním základních kulturních návyků, řeči, orientace ve světě hodnot a jejich zvnitřňování a mimo dalšího také osvojováním si rolí příslušejících jednotlivým pohlavím. Zjednodušeně řečeno mluvíme o procesu sociálního učení, které se uskutečňuje díky stykům s okolím již od raného věku dítěte. Je ovšem také ovlivněn vrozenými způsoby chování (reflexy a instinkty), smyslovými orgány a stavbou mozku a jeho funkcemi. (*2)

V oblasti rodiny se vyskytují další pojmy s ní spojené – matrilinearita a patrilinearita. V matrilineární rodině se pokrevní příbuzenství, skupinová příslušnost, jméno, dědické právo a status dědí v mateřské linii (po přeslici). Nalezneme ji převážně v zemědělských společnostech. Opakem je tedy patrilineární rodina, ve které se vše odvozuje od otce.

Domácí práce změnily svou povahu zvláště díky přenesení práce za hranice rodiny. Rodina tak upřednostňuje spíše přerozdělovací a spotřební funkce a slouží k regeneraci a rekreaci. Z toho hlediska není nukleární rodina nezastupitelná. Tím, že se žena a její děti stávají ekonomicky méně závislí na muži, může nukleární rodinu zastoupit rodina neúplná – jednorodičovská. Rodina, ve smyslu centrálního životního určení, ztrácí pro ženu, která je ekonomicky nezávislá, význam, nemusí to však nutně být na úkor dětí.

V současné západní společnosti má rodina několik důležitých vlastností nebo rysů. Hlavním rysem je monogamie, která je navíc podpořena i zákony. Podle Anthonyho Giddense ji můžeme často označovat za „sériovou monogamii“, která je důsledkem vysoké rozvodovosti, jde o střídání až několika

manželských partnerů, ne však současně. K uzavření manželství se předpokládá vzájemná osobní přitažlivost a kompatibilita obou partnerů, a následný vznik oboustranného citu. Lásku považujeme spíše za přirozenou součást lidské existence než za specifický produkt moderní kultury. Představy se nezřídka liší od reálného života, důraz na osobní uspokojení vyústí v rostoucí očekávání, která mnohdy nejsou splněna, což má za následek, mimo jiné, zvyšující se rozvodovost. Většinou mluvíme o rodině patrilinéární a neolokální, ne však vždy, protože existují výjimky (např. v britských rodinách). Oba novomanželé opouštějí své primární rodiny a stěhují se do nové domácnosti, což je podstata neolokality. (*3)

3. VZNIK A VÝVOJ RODINY A MANŽELSTVÍ

3.1 POČÁTKY SOUŽITÍ MUŽE A ŽENY VE SPOLEČNOSTI PRVOTNĚ POSPOLNÉ

Manželství a rodina nebyly vždy součástí lidského soužití. Nelze o nich mluvit již od samého zrodu společnosti. Obě tyto formy společenských institucí můžeme považovat za produkty historického vývoje. Manželství a rodina jsou předpokladem společenskovo výrobní společnosti, která jejich vznik a vývoj umožňuje. Tyto formy společného soužití byly pro lidi žijící před vznikem společenskovo výrobní společnosti něčím neznámým.

V závislosti na historických podmínkách dochází ke změnám funkcí rodiny a manželství. Jejich nejstarší funkcí je rozmnožování lidských jedinců, které je nezbytné pro udržení lidského rodu, jak již bylo řečeno, nebyla to funkce jediná. Na manželství a rodinu se během historického vývoje nabalovaly další funkce, které časem a v důsledku společenského vývoje přebíral stát.

V manželství a rodině vzniká nesmírně složitá a komplikovaná síť vztahů, ve které se vzájemně proplétají na lidské vůli nezávislé materiální poměry a nadstavbové vazby, které si lidé uvědomují. To vše vzniká na základě obrovské rozmanitosti úkolů, které muselo manželství a rodina v historickém vývoji plnit. V závislosti na proměnách výrobních poměrů během historického vývoje se mění i samotné pojmy rodiny a manželství.

O tom jak člověk žil po dlouhé období kvalitativní změny ze zvířecího stavu v lidský je nám známo jen málo a o tom, jak byly realizovány funkce, které plní rodina, je nám známo ještě méně.

Původně žili předkové člověka na stromech jako většina dnešních opic. Z korun stromů sestoupili poměrně pozdě a příroda je pro život na zemi moc dobře neuzpůsobila, na rozdíl od těch skupin savců, které na zemi žily již delší dobu. Jelikož byli tito opolidé na sobě vzájemně závislí, aby se lépe ubránili proti přírodě a zvířatům, došlo ke zmírnění samčí žárlivosti, kterou můžeme pozorovat u zvířat. Aby zvířecí smečky již nepředstavovaly nebezpečí, muselo dojít k vytvoření větších a trvalejších skupin, s čímž právě odbourání samčí žárlivosti souvisí. Ve skupinách docházelo ke spolupráci a rozvoji schopností

vlastních pouze člověku (např. vzpřímená chůze, vyrábění nástrojů, myšlení).

(*4)

V období vývoje člověka od tzv. pithecanthropa až po člověka neandrtálského označujeme soužití lidí jako hordy, tzv. prvotní stáda. Horda je společenská forma sdružení jedinců, která se kvalitativně liší od zvířecích smeček, některé prežitky ze zvířecího stadia bychom tu však jistě ještě našli. I přes velice drsné přírodní podmínky doby ledové dokázala tato prvotní stáda osídlit téměř všechny světadíly. Právě těžké podmínky a neustálý boj o život je nutily k vytvoření spolupracující skupiny. Prvotní hordy nebyly pravděpodobně nijak rozčleněny a nevytvářely se zde nižší společenské jednotky. K naplnění rozmnožovací funkce docházelo neuspořádaně, pokrevní příbuzenství nemělo žádný význam a zřejmě si ho tehdejší lidé ani nijak neuvědomovali.

Výskyt člověka neandrtálského klesá v období staršího paleolitu, na konci první části starší doby kamenné. Místo něj nastupuje člověk téhož druhu, který je však již plně vyvinutý, stejně jako člověk dnešní. Získal pojmenování homo sapiens. Dokázal vyrábět dokonalejší a složitější kamenné i dřevěné nástroje, především jsou to nástroje určené k lovu (luk, oštěp). Sběr plodů začíná pomalu ztrácet význam. Díky tomu, že stoupla úroveň výrobních sil, umožňujících rybolov a lov zvířat, bylo nutné, aby se odpovídajícím způsobem adaptovalo soužití lidí. I přes svou kompaktnost a solidárnost, která byla ve smečkách zvířat mnohem nižší, byly hordy v období staršího paleolitu stále ještě velice nepevné. Mnohem pevnějšího a těsněji spojeného kolektivu bylo zapotřebí zejména při lovu, například při lovu mamuta. Nejjednodušší způsob vzniku takového kolektivu byl podmíněn společným původem. Postupně začaly vznikat rody, což byly skupiny pokrevně příbuzných jedinců, které navíc spojovaly prvky hospodářské a společenské. Rody byly základní společenskovo výrobní jednotkou lidstva v prvotně pospolné společnosti, v období mladšího paleolitu, mezolitu i v neolitu (mladší době kamenné). (*5)

Uvnitř rodů, které jsou považovány za již vyvinuté celky, lze pozorovat rozčlenění, související zřejmě s rozdělením pracovních činností podle pohlaví

a stáří. Jedná se o celkem logický důsledek neustálého vývoje, protože k opatření výživy jsou nutné nové a především náročnější úkony. Také v oblasti sexuálních styků dochází v rámci rodů k určitým změnám. Neomezený sexuální styk je možný již pouze v jednotlivých skupinách, které v rodech vznikly. Sexuální styk mezi příslušníky různých skupin se stává jevem spíše neobvyklým. Uvnitř rodu se tedy vytváří snad první forma manželství, které nazýváme manželstvím skupinovým, které je pro rodovou společnost, po celé období jejího trvání, příznačnou formou.

Manželských skupin bylo uvnitř rodu zřejmě jen několik a pravděpodobně se seskupovaly podle jednotlivých generací, s jistotou to však říci nemůžeme. Můžeme však s jistotou říci, že v rodové společnosti mělo soužití ženy a muže funkci pouze sexuální. Celý rod společně zaopatřoval výchovu dětí, přípravu pokrmů, výrobu oděvů atd. K nějakému výraznému odlišení rolí zde zatím nedocházelo. Vzhledem k tomu, že jednotlivé manželské skupiny na sebe byly stále ještě značně odkázány, nepřicházelo v úvahu, aby žily odděleně, a to ani během krátkého časového úseku. Vzájemná pomoc a doplňování skupin při výrobě bylo nevyhnutelně nutné. Pouze širší rodový kolektiv mohl být výrobní jednotkou. Příslušníci tohoto kolektivu si neustále pomáhali, společně opatřovali obživu, udržovali zásoby a bydleli, a to i přes to, že patřili do různých manželských skupin. Jedna společenskovýrobní skupina se tedy skládala z několika skupinových manželství. Mezi příslušníky jiných takových skupin obvykle ke sňatkům nedocházelo.

Tato starší forma skupinového manželství je nazývána také endogamií. Soužití příliš početných rodů na stejném místě nebylo možné, z důvodu omezených přírodních zdrojů a lovišť, rostoucímu počtu jedinců a zároveň nízké produktivitě práce. Časem došlo k rozdělení endogamních rodů na menší společenské jednotky. Díky zdokonalování výrobních nástrojů se zmenšily výrobní skupiny a produktivita práce se začala stupňovat. To vše zapříčinilo vznik tzv. velkorodin. Jednalo se o menší rody, do kterých spadalo 4-5 pokolení pokrevně příbuzných osob. I přesto se jednotlivé velkorodiny snaží hospodařit

i nadále převážně samostatně. Jedinci pracující spolu ve výrobě spolu nevcházeli ve sňatky a bylo proto nutné, aby si hledali protějšky v rámci jiných podobných společenských jednotek. Nastala tak situace, kdy kolektivy byly sice schopné vyrábět samostatně, avšak jejich sexuální život nebyl, jako dosud, soběstačný. Dvě nebo více velkorodin se musely spojovat alespoň za účelem rozmnožování. Ve střední době kamenné (mezolit, 5.-4. tisíciletí př. n. l.) se díky tomu začala vytvářet exogamní forma skupinového manželství. Příslušníci různých výrobních kolektivů tvořili po určitou dobu manželský pár. Exogamní rody, které byly takto spojeny a které si již uvědomovaly společenský původ, byly vlastně základem pro kmen, společenskou jednotku vyšší úrovně.

Vztah matky k dětem nebyl nijak významný. Matky sice své děti od dětí ostatních žen rozlišit dokázaly, ale o jejich výživu a výchovu se staral celý rod. Vzhledem k tomu, že otce většinou nebylo možné určit stoprocentně, byla ženská linie směrodatná pro určení příbuzenských vztahů. Také pro výstavbu společenské organizace založené na pokrevním příbuzenství byla jistá pouze ženská linie. Ze společné pramáti odvozují svůj původ nejen jedinci z rodů, ale i velkorodin. Základním principem odvozování původu byl tedy princip matrilineární, děti jsou součástí matčina kolektivu. Díky tomu, že otec nebýval znám a žil v jiné společenskovo výrobní skupině, vzniká tzv. avunkulát, kdy je dítě v daleko těsnějším kontaktu s matčíným bratrem než s vlastním otcem. Soustava společenské organizace složená z mateřských velkorodin a mateřských rodů, kde žena hraje hlavní a zřejmě i jedinou úlohu při určování původu je nazývána matriarchátem.

Ani v období kdy vzniklo manželství párové z exogamního skupinového manželství, se nic nezměnilo na soustavě mateřského příbuzenství. Neustálé zužování okruhu osob, kterým bylo povoleno vstoupit ve vzájemné manželství v rámci téže generace a neustálý růst množství překážek manželského styku, ovlivňoval vývoj skupinového manželství, což vedlo ke vzniku složitějších systémů manželských tříd, místo původních jednodušších forem, které zahrnovaly pouze dvě manželské skupiny. Manželské třídy se navzájem liší

různými kombinacemi exogamního principu. Tento systém tříd se dochoval v Austrálii mezi původním obyvatelstvem ještě v 19. století. Je považován za nejstarší přesně doloženou manželskou formu. Vzhledem k tomuto rozlišení do tříd, nedocházelo již tak často ke střídání partnerů, bylo to zkrátka obtížné. Ve skupinovém manželství došlo k nárůstu množství překážek v manželském styku, což vedlo k častějším spojením jednoho muže s jednou ženou na mnohem delší dobu. Postupem času se z těchto spojení stalo pravidlo. Mnohem dokonalejší organizace společnosti začínala být celkem nutná, což bylo základem pro vznik zvykových pravidel v oblasti vzájemných vztahů mužů a žen a jejich chování vůči sobě. Rodový kolektiv začal časem tato pravidla vyžadovat a jejich porušení nebyvalo bez trestu.

Rozvoj výroby v období neolitu ještě nebyl na takové úrovni, aby mohly manželské páry opustit širší kolektiv a žít samostatně. Funkce velkorodin neutrpěla tedy při vzniku párového manželství žádné větší změny. Velkorodiny byly stále jedinou možnou společenskovo výrobní jednotkou. Manželství mělo pouze funkci sexuální, reprodukční. Manželé se setkávali pouze příležitostně, každý si pokračoval v životě sám, ve svém rodu. Společné bydlení ještě nebylo zvykem. Ani jejich rody neudržovaly mezi sebou kontakty, jediným vztahem byl vztah reprodukční.

Úrovně matrilokálního manželství bylo dosaženo až mnohem později. Základním rysem takového manželství byl již jakýsi druh soužití ženy a muže. Do rodu své ženy se muž na určitou dobu nastěhoval, jejich majetek byl však stále oddělen a muž si musel sám zajistit potravu. (*6)

Charakteristickým rysem tohoto typu manželství byla jak vzájemná náklonnost, tak dobrovolnost společného soužití. Navíc bylo spojení obou manželů velmi volné a snadno rozvazatelné. Když náklonnost jednoho z partnerů vyprchala, našel si partnera jiného, došlo tak ke vzniku nového manželství a manželství původní jednoduše zaniklo. Věrnost, která je dnes jedním z podstatných požadavků ve vztahu ženy a muže, nebyla v tomto období vyžadována. Vzhledem k tomuto faktu docházelo často ke stykům mužů

se sestrami své ženy nebo naopak. Děti, které z těchto styků vzešly, vyrůstaly vždy ve velkorodině matky, jak to určoval matrilineární princip.

Vztah ženy a muže byl v období rodového zřízení vždy rovnoprávný. Veškeré záležitosti, které se týkaly rodu, rozhodovali všichni společně. Zmíněná rovnoprávnost byla hlavním rysem jak manželství skupinového, tak i párového. Jistá převaha ženy se objevila s nástupem matrilinearity, kdy právě žena byla ústředním bodem při určování příbuzenství a při samotné organizaci rodu. V některých situacích nebyla vyloučena ani tzv. hegemonie žen. Muž, který ke své manželce přicházel odjinud, býval v novém prostředí většinou osamocen, neměl žádný vliv, naproti tomu žena vyrůstala a zůstávala celý život součástí rodu, ve kterém se narodila.

Obě pohlaví vykonávala většinu důležitých prací společně (např. rybolov). Ženy se mimo to věnovaly sběru plodů a primitivním zemědělským pracím, jejichž význam ve srovnání s výsledky mužů při lovu nijak neklesal. Obojí mělo pro výživu rodu stejný význam. Nebyl tedy žádný důvod, z hlediska ekonomiky, k zatlačování společenského postavení žen do pozadí. Ke zvratu a následnému vychýlení ekonomické rovnováhy žen a mužů došlo až později a žena pak postupně ztrácela úctu, která jí byla dříve projevoována.

Vše to začalo zhruba od poloviny 3. tisíciletí (doba bronzová a starší doba železná), kdy došlo k takovému zdokonalení zemědělských nástrojů (vznik pluhu), že nic nebránilo tomu, aby se lidé intenzivněji věnovali zemědělství. Situaci ulehčuje také ochočování dobytka a vznik řemesel, díky nimž mohly být vyráběny ještě složitější nástroje z kovu. Společenská dělba práce na sebe nenechala dlouho čekat. Řemesla a chov dobytka byly od zemědělství odděleny. Díky rozvoji směny došlo k vytvoření skupin lidí, kteří se zabývali obchodem. Lovectví a sběračství začíná ustupovat do pozadí. V tomto období se začalo objevovat také otroctví.

Důležité změny ve vztahu obou pohlaví na sebe také nenechaly dlouho čekat. Všechny tyto nové činnosti a nové bohatství se staly hlavně doménou mužů. Vzhledem k tomu, že zemědělské práce jsou namáhavé, věnují

se zemědělství převážně muži, kovové předměty, dobytek při lovu a otroky v boji získávají také muži. Role mužů ve výrobním procesu získala nový a především větší význam, v ekonomickém slova smyslu.

Úkolem ženy je obstarávat podružné práce. Žena se věnuje péči o domácnost, přípravě potravin, pečuje o majetek a i nadále sbírá plody v okolí. Mužská práce však získává převahu. Veškeré tyto změny ovlivňují vztah mezi ženou a mužem a samozřejmě také celou společnost. Jelikož má nyní muž výsadní postavení a jeho schopnosti mu umožňují nashromáždit majetek a bohatství, je zcela přirozené, že přemýšlí o budoucím dědici. Muž samozřejmě chtěl, aby se nabyvateli jeho majetku staly jeho vlastní děti, nepřál si, aby po jeho smrti získaly majetek děti jeho sester. Logickým důsledkem toho všeho byla změna mateřského dědického práva a na dědické právo po linii otce, změna určování původu a snaha o zjištění otcovství. Z matrilineárního systému vznikl systém patrilineární a místo matriarchátu nastupuje patriarchát. Další změny následovaly okamžitě. Především muž vyžadoval od své ženy naprostou věrnost, což bychom mohli považovat za základy monogamního manželství. Povinností však byla pouze ženská věrnost, muž ji mohl porušovat. Například mezi bohatými se vyskytuje mnohoženství. Věrnost byla jedinou jistotou, že děti jsou jeho vlastní. Změna byla i v tom, že muž již neopouštěl svůj rod a ženu si do něj přiváděl. Vzniklo tak manželství patrilokální. (*7)

To vše dalo vzniknout velkorodinám, které jsou charakterizovány jako skupiny osob mající společného otce nebo praoce. Zahrnovaly pravděpodobně 3 - 4 pokolení nejbližších příbuzných v linii otce, jejich rodiny, děti, ženaté syny a často mezi ně patřili i otroci. Společná práce a spotřeba, která byla rysem velkorodiny, začínala mizet. Hlavním představitelem rodiny se stal muž, jako držitel rodinné moci a došlo k všeobecnému posílení postavení muže. Přestože patriarchální rodiny pracovaly na společné půdě, a vše bylo ve vlastnictví celého kolektivu, stále častěji se objevují touhy po trvalém soukromém vlastnictví. Jednotlivé samostatně hospodařící malé rodiny, které už zahrnovaly pouze manželský pár a děti, toužily vlastnit svůj kus půdy

natrvalo a samy si jej obhospodařovat. V tomto bodě dochází patriarchální velkorodina ke svému rozpadu a konci.

Patriarchální velkorodinu tedy nahradila individuální malorodina. Od té doby byla základem společnosti rodina, která byla zřejmě jako první založena na soukromém vlastnictví. Ženina věrnost se stala podstatným pravidlem, dochází k prohloubení manželského vztahu. Vzniká základ pro párové monogamní manželství. Žena se stává existenčně závislou na majetku muže, což muži umožňuje vládnout nad ženou, dětmi a všemi rodinnými příslušníky.

Zvyková pravidla zajišťují vztahy mezi manželi a rodiči a dětmi v rodové společnosti až do období, kdy vznikl stát. Se vznikem státu, vzniká také právo a zákony. Manželské vztahy a rodinné záležitosti jsou od té doby ovlivňovány a řízeny manželským a rodinným právem. Monogamní párové manželství je hlavní formou rodiny jak v otrokářské společnosti, tak i ve společnosti feudální, kapitalistické a v různých obměnách ji najdeme i dnes ve velké části světa. Hlavním důvodem pro monogamii, kterou jak již bylo řečeno, musely dodržovat pouze ženy, muži mohli mít žen kolik chtěli (časté byly styky s nevolnicemi, otrokyněmi, či továrními dělnicemi, což zapříčinilo vznik řemeslné prostituce), byla možnost určení otcovství. Žena tedy musela plnit hlavně funkci reprodukční, byla jakýmsi nástrojem určeným k rozmnožování.

Tzv. Venuše, ženská soška vyřezaná z mamutoviny, pochází z mladšího paleolitu. Venuše byla symbolem plodnosti. (**1)

Obrazový materiál ke kapitole 3.1:

**1 - Souček, Jan: Dějiny pravěku a starověku. Práce. Praha, 1995, str. 12.

3.2 VZTAHY MUŽŮ A ŽEN V OTROKÁŘSKÉ SPOLEČNOSTI

V rané otrokářské společnosti došlo během vývoje rodiny a manželství k plnému rozvinutí všech tendencí, které jako zárodky vstoupily do dějin již při vzniku patriarchátu. Malorodiny se již téměř plně oddělily. Velkorodiny a jejich vyšší stupně zde zanechaly pouze střípky, např. v podobě kmenů a rodů, které tvořili svobodní lidé v rámci otrokářských států. Rody a kmeny neměly už ani žádný politický význam, rody mají už pouze náboženský význam, který souvisí s kultem předků.

Rodina, která je nyní chápána jako právní instituce, je již výhradně spjata s patriarchátem, což je podpořeno i právními normami. Stále častěji se v rodině objevovali její další příslušníci, otroci. Otroci byli naprosto bez jakýchkoli práv a byli v rodině většinou drženi násilím a docházelo tak k jejich vykořisťování. Zvyšující se přítomnost otroků v rodinách vyžadovala vymezení jasných hranic mezi pánem a otrokem. Muž tedy získal v rodině funkci despotického vládce, která byla zaručena nejen ekonomickými prostředky, ale také garantována celou vládnoucí třídou.

K oslabování monogamie docházelo díky toleranci právního řádu. K nedodržování věrnosti, která byla přežitkem ze skupinového manželství, docházelo občas i v párovém manželství. Ještě než byl zaveden požadavek věrnosti i před svatbou, mohly neprovdané ženy některých národů (např. Čína, Keltové, Slované atd.) udržovat nemanželské sexuální kontakty zcela neomezeně. I přesto, že byl již definitivně nastolen patriarchát a vážené postavení ženy bylo téměř všude minulostí, měla božstva ženského pohlaví hlavní význam v mnoha různých mytologiích.

Nadvláda mužů nad ženami získala podporu v náboženství a morálce otrokářských společností. Postavení ženy ve společnosti bylo méněcenné. V některých učeních o stvoření světa se dokonce přikazovalo, aby se žena ke svému muži denně modlila jako k bohu.

Celkem volné a vyvážené postavení ženy nalezneme především u raně otrokářských společností a ve starém Egyptě. Vzdělání, ani výchova se podle pohlaví nerozlišuje. Vláda nad majetkem, uzavírání svatebních smluv i účast

na společenském životě nebyla jen výsadou muže. Ženám se dostávalo zdvořilého chování, byly ústředními postavami v milostné poezii a pouze žena měla hlavní slovo při vzniku milostného vztahu. K uzavření manželství mohlo dojít pouze pokud se dohodli oba partneři. Vzhledem k tomu, že účast státních orgánů, či kněží nebyla při uzavírání manželství nutná, mohlo být manželství zrušeno celkem bez problémů.

Během rozvoje otrokářské společnosti získává monogamní rodina a manželský život určité rysy. Pozůstatky skupinového manželství v rodině párové se objevovaly např. ve Spartě. Vzhledem k tomu, že muži prožívali téměř celý svůj život ve vojenských táborech, vzdáleni od domova, vládly ženy nad správou rodinného majetku. Vyskytovala se jak soužití muže a ženy, tak i mnohoženství nebo naopak mnohomužství. Opakem byly Athény. Pro Athény byla typická monogamie. Navíc despotický muž považoval ženu za nesvéprávnou. Postavení ženy bylo již od jejího dětství zcela zanedbatelné. Z moci otce se vymanila teprve uzavřením manželství, což její postavení nijak nezměnilo, protože v roli despoty vystřídal otce manžel. Moc nad ženou v případě úmrtí jejího manžela získal její bratr a někdy dokonce i její nejstarší syn. Nesvéprávnost, duševní omezenost a negramotnost dovolovala ženám věnovat se pouze péči o domácnost a děti. Pokud žena nebyla v manželském svazku spokojena, musela se, bohužel, smířit se svým osudem, protože pouze velice zřídka bylo rozvedeno manželství na popud ženy. Muž mohl manželské problémy vyřešit jednoduše tím, že ženu vyhnal z domu.

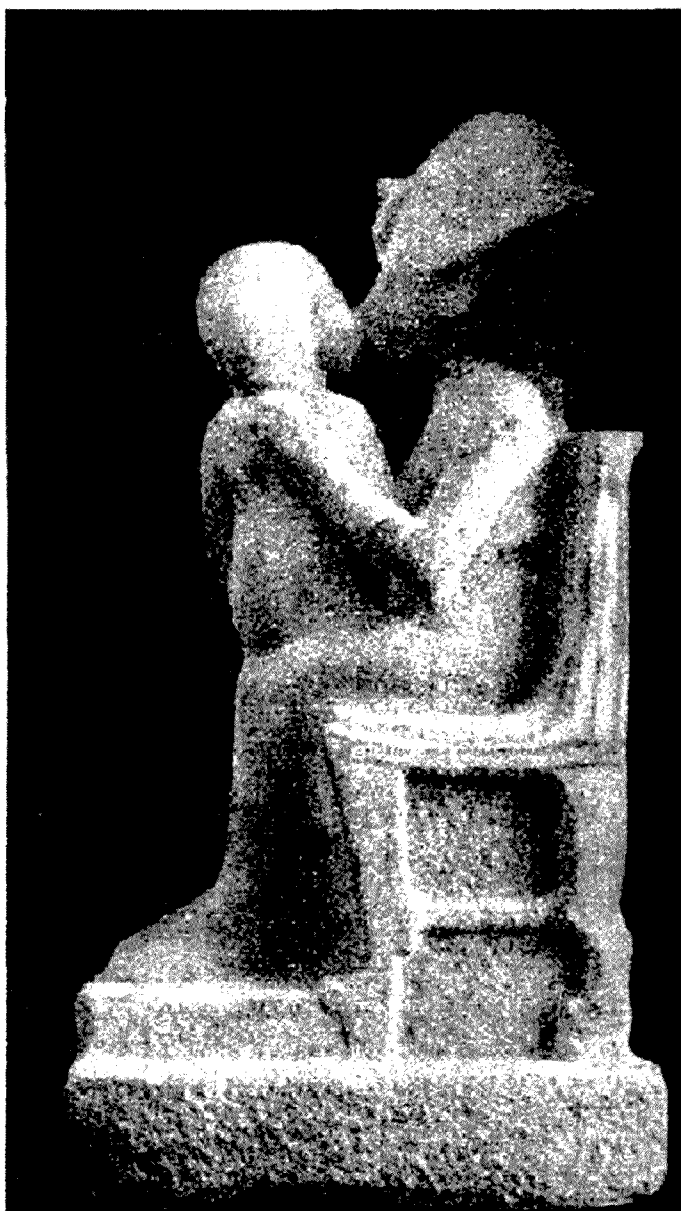
V 2. století př. n. l. už můžeme považovat otrokářskou společnost za vysoce rozvinutou. Z původních primitivních zemědělských společností vznikají státy, což mělo za následek zmírnění poměrů v patriarchátu. Vztahy v oblasti trhu jsou pevnější, celý život společnosti je prodchnut obchodem a podnikáním, otrokářská velkovýroba dosahuje obrovských rozměrů, a to vše napomáhá římské říši, aby se stala světovým státem. Změny ve společnosti se samozřejmě dotýkaly také manželského a rodinného života. Objevují se určitá pravidla a překážky při uzavírání manželství. Především, vstup

do manželství byl povolen pouze dospělým plnoprávným občanům, kteří nežili v jiném manželském svazku a byli ze stejné společenské třídy. Sňatek nemohl být uzavřen mezi sourozenci a ani vojáci se nemohli oženit. Také impotence byla chápána jako překážka. Římské právo považovalo manželství za trvalé a naprosté sloučení života ženy a muže, z něhož mělo vzejít legitimní potomstvo – podstatný úkol rodiny a manželství. Žena měla oproti minulým manželským uspořádáním výhodu v tom, že se mohla chytře vyhnout manželově nadvládě. Pod moc svého manžela se dostala až teprve tehdy, když spolu oba manželé strávili bez přerušení 1 rok. Žena, která strávila před uplynutím této lhůty několik nocí mimo dům manžela, měla na další rok postaráno, lhůta se začala počítat zase od začátku. (*8)

Moc manžela nad ženou byla tak obrovská, že bylo jeho právem ženu dokonce usmrtit. Toto právo bylo zrušeno přibližně v polovině 5. století. Od té doby nemohl muž svou ženu přísněji potrestat bez souhlasu blízkých příbuzných. Oba manželé navíc mohli kdykoli a bez udání důvodů manželský svazek zrušit formou ústního nebo písemného prohlášení.

Postavení dětí v rodině bylo v období prvotního Říma naprosto vyvážené a vztahy rodičů a dětí byly spíše kladné. Později však dochází k jejich narušení až krizi, díky úpadku společenského řádu a vládnoucích tříd. Otec jako hlava rodiny měl spoustu pravomocí. Často se objevovala šikana, a to i dětí dospělých. Vzhledem k tomu, že byly děti na rodičích závislé, stály jejich zájmy stranou a často i v protikladu k zájmům rodičů.

Co se týče otroků, ti nebyli plnoprávnými občany, takže nemohli uzavírat manželské svazky. Platila pro ně zcela jiná pravidla. Jejich život byl naprosto odlišný od života vládnoucí třídy.

Vápencová soška krále Achnatona a jeho dcery.

V období Staré říše byl vzájemný vztah manželů a dětí naznačován pouze střídmým gestem. Během vlády Achnatona se tento vztah výrazně změnil. Změna se však týkala pouze královských rodin. (**1)

Obrazový materiál ke kapitole 3.2:

**1 – Vilímková, Milada: Starověký Egypt. Mladá fronta. Praha, 1977, str. 148.

3.3 RODINNÉ VZTAHY A MANŽELSKÉ SOUŽITÍ **V ODBODÍ FEUDALISMU**

Římská říše v období po 2. století je zasažena nátlakem feudálního způsobu výroby na její otrokářský systém. Vysoká produktivita práce a rozvoj pracovních sil nutí pracovníka k tomu, aby začal být samostatný, projevil zájem o výsledky výroby a mohl být právně způsobilý. Přesto však rozdíly mezi jednotlivými třídami společnosti stále trvají. Z výsledků své práce musejí pracovníci odvádět feudální rentu. Jako vždy při změnách ve společnosti, ani nyní nemínou změny rodinný a manželský život. Vzhledem k tomu, že z otroků se stávají poddaní, kteří se přímo účastní výroby, naskytla se i jim příležitost, i přes různá omezení, zakusit život ve stavu manželském.

Pro manželství byla stále charakteristická patriarchální monogamie, která byla dominantní i v evropském feudalismu. Samozřejmě, že základní pravidla byla zakotvena i v právu. Vznik a vývoj feudalismu probíhal od 2. století v římské říši, na okrajích Evropy byl tento proces ukončen ve 13. století. Rodinná zřízení s prvky patriarchátu byla posílena jak vznikem tříd a soukromého vlastnictví, tak i dřívějším rozkladem prvotně pospolných vztahů. Došlo k rozdělení společnosti do jednotlivých společenských tříd, vznikla jakási hierarchie. Třída feudálů pocházející z vládnoucích vrstev se ještě v 6.-7. století vyznačuje patriarchální velkorodinou s prvky mnohoženství.

Tehdejší křesťanská společnost je rozdělena do určitých kategorií, jako např. rolníci, duchovní, rytíři, ale v tomto systému, není kategorie ženy nijak zastoupena. V tehdejší společnosti neměla žena přiděleno žádné zvláštní místo. Až později používali muži společenské rozdíly a pracovní aktivity, jako nástroj k rozlišení různých modelů chování, které ženám přidělovali. Ženu určovalo především její tělo, pohlaví a rodinné vztahy. Postavení ženy záviselo na jejích vztahu vůči muži či skupině mužů. (*9)

Křesťanské církve a náboženská mravouka byly nedomyšlitelnou součástí celé evropské feudální společnosti a veškeré manželské a rodinné vztahy byly jimi podstatně ovlivňovány. Takové podřízení manželství církvi není u jiných národů známo. I přesto, že katolická církev pomáhala feudalizaci, díky šíření křesťanství po celé Evropě, byla trnem v oku mnoha vládnoucích tříd

feudálních států. Mnoho panující vrstev se nechtělo smířit s požadavky církve na manželský a sexuální život. Vzhledem k tomu, že panovníci žili většinou životem bujarým, v mnohoženství a své manželky mohli kdykoli odvrhnout, byly jim manželské zásady prosazované křesťanstvím naprosto cizí a proti jejich vůli. Toto byl důvod, proč byla až teprve po dlouhé době církev oprávněna k organizaci a úpravě manželských poměrů. Ještě déle ovšem trvalo než mohla církev toto své právo uvést do skutečného života. Do té doby byly sňatky uzavírány bez církevních orgánů, tyto je braly pouze na vědomí. Aby se bohatství církve rozrůstalo, vzniklo tzv. manželské kanonické právo, které upevňuje postavení patriarchální monogamní rodiny ve feudální společnosti a rozšiřuje působení církve při správě manželských vztahů. Za různé úkony spojené se správou manželství (zásnuby, ohlášky, překážky, ...) vybírá církev poplatky.

Církev přinesla množství zákazů a příkazů, které souvisely s pohlavním soužitím mužů a žen dokonce i v manželství. S odvoláním na starověké lékařské „autority“ vyzývá církev především ke zdrženlivosti, která zaručovala zdravé a početné potomstvo. Ženské tělo bylo sice považováno za nezbytné při zachování rodu, avšak bylo ovládáno nedokonalým rozumem a tak muž, jako jeho pán, měl své chůtice uspokojovat uvážlivě, bez podlehnutí smyslnosti, jinak by mohla být ohrožena jeho autorita. Autorita definuje také mužské pojetí vztahu mezi manžely. Muž, jako obraz Boha, byl považován za dokonalejšího a silnějšího, předurčeného k vládnutí nad ženou. V rámci rodinného života tak byla ospravedlněna podřízenost ženy, a zajisté i rozdělení úkolů, které z toho vyplývaly. (*10)

Vzniká také jakési majetkové právo. Např. u slovanských národů je jmění manželů odděleno. Kromě věna, které se stalo vlastnictvím muže, mohla žena se svým majetkem volně disponovat. Společný majetek byl v českém právu, i v mnoha jiných (např. v polském právu), neznámým termínem.

I přesto, že byl majetek oddělený, rovnoprávnost ženy a muže v podstatě neexistovala. Žena sice mohla se svým majetkem nakládat, směla jednat

se soudy a úřad, ale pouze pod přísným dohledem manžela, nebo jeho prostřednictvím. Na muži byla tedy stále závislá a byla mu podřízená. Zhoršení jejich ekonomického postavení a snížení možnosti spravovat vlastní majetek mělo samozřejmě za následek podceňování hodnoty ženy. Monogamní rodina a tvrdé poměry feudální podřízenost žen jen posilovaly. Zvyky a právo jak kanonické, tak i státní, za hlavu rodiny pasovalo muže a hlavní povinností ženy byla poslušnost. Jak docházelo k rozvoji výroby zboží a rozvoji trhu, začínaly se vztahy v rodině pomalu uvolňovat a postavení ženy se začalo mírně zlepšovat. Došlo i ke zmírnění neomezeného kárného práva muže nad ženou. Pravomoci muže vůči ženě nebyly nijak formulovány, vše se odvíjelo podle toho do jaké společenské třídy manželé patřili a záviselo také na podílu ženy na výrobním procesu. Čím vyšší byl podíl ženy na výrobě, tím nižší byly pravomoci muže. (*11)

Podrobné úpravy vztahů rodičů a dětí kanonické právo neobsahovalo. Podle křesťanské nauky musely být děti vůči rodičům poslušné a chovat se k nim s úctou, naopak rodiče měli dětem projevovat lásku a starostlivost. Stejně jako klesala moc manžela nad ženou, došlo postupem času i ke zmírnění moci otce. Důležitou úlohu hrála výchova, hmotné zabezpečení dětí a určení jejich budoucího povolání, což byly hlavní povinnosti otce. Volnější postavení žen i dětí se objevovalo zejména u slovanských národů.

Rozčlenění obyvatel do společenských tříd mělo samozřejmě vliv na manželský a rodinný život. Rozdílné byly vzájemné vztahy i funkce rodiny. Práce ve prospěch vykořisťovatelské vládnoucí vrstvy život poddaných značně ovlivňovala. Uzavření sňatku byla pro muže z nižších vrstev téměř nutnost. Zajištění chodu hospodářství bylo nesmírně namáhavé a každá pracovní síla navíc byla vítána. Manželka a děti pracovaly zadarmo, což byla nesporná výhoda. Pomoc ženy byla v té době naprosto nezbytná. Pokud bylo třeba pomáhaly ženy na poli, a nebo se staraly o chod hospodářství a potravu pro pracovníky i zvířectvo. To, že byla žena v chodu hospodářství nepostradatelná, se ukazovalo především v situacích, kdy došlo k onemocnění

hospodáře, nebo k jeho úmrtí. Tehdy se o vše musela postarat sama. Přesto, že podle právního řádu nebyla stále ještě nastolena rovnoprávnost žen a mužů a ani na podřízenosti ženy vůči muži se nic nezměnilo, měla její úloha v hospodářství příznivý vliv na její postavení. Postavení ženy si postupně získalo na vážnosti a jisté nezávislosti.

Osobní vztahy obou partnerů byly velice různé, přestože hlavou rodiny byl muž, jak určovalo právo i církev. Velkou roli zde však hrála jak kulturní úroveň manželů, tak i jejich povahy. V žádné jiné vrstvě feudální společnosti pravděpodobně neměla láska tak významnou úlohu, jako právě mezi poddanými. Pevnost manželství narušovalo mnoho faktorů, ale i přes to nebyly rodinné vztahy ve vrstvě poddaných tak často narušeny jako u šlechty. Rozvod mezi poddanými byl sice možný, ale velice výjimečnou záležitostí. Církev prosazovala nerozlučitelnost manželství a podle kanonického práva by se stal rozvod velice nákladným. Dokonce i pro příslušníky nejvyšších feudálních vrstev bylo dosažení prohlášení manželství za neplatné velice náročným procesem. Pokud nebyli poddaní ve svém manželství spokojeni hledali útěchu v jiných ložnicích. Dalším východiskem z neúnosné situace v domácnosti byl útek. Po tom, co přivykli novému prostředí, kde je nikdo neznal, docházelo často k uzavření dalšího manželství. Bigamie, neboli dvojí manželství, byla však krutě trestána. (*12)

Jak již bylo řečeno děti byly považovány za levnou pracovní sílu. Nejčastější pracovní činností dětí bylo pasení dobytka. Dostávaly málo jídla, žily v přeplněných místnostech a jejich vyhlídky do budoucnosti byly velice mizivé. O dědickém právu rozhodovala vládnoucí třída, kterou zajímaly především výnosy jednotlivých hospodářství, aby dostávaly vysokou rentu. Bylo tedy důležité, aby mělo hospodářství pracovitého a schopného pána. Častým případem bylo, že ještě nezletilé děti, byly odstrčeny a hospodářství získal do svých rukou otčím. V ostatních případech byl majetek rozdělen rovným dílem mezi všechny děti. Hospodářství většinou náleželo nejstaršímu, který musel vyplatit své sourozence. V některých případech docházelo i k tomu,

že se pánem usedlosti stalo naopak nejmladší dítě, které bylo zárukou, že mohou rodiče hospodařit o něco déle. Zbylé děti žily jen díky dobré vůli nového hospodáře jako podruzi, v lepším případě se provdaly.

Sirotcí na tom byli snad nejhůře a byli celkem bez šance jakkoli svůj osud změnit. Jejich majetek jim byl odebrán a uschován. Do doby dospělosti sirotka sloužil jeho majetek obyvatelům vesnice jako výhodná půjčka, kterou nikdo nesplácel, takže jako dospělý byl sirotek naprosto bez majetku. O sirotka se nezajímal ani vrchní poručník, tedy vrchnost, ta o něj projevila zájem teprve tehdy, když dospěl, zesílil a mohl začít pracovat. Sirotcí většinou museli několik let sloužit na panském statku, zcela zdarma a poté zůstali osamoceni, bez majetku a často skončili na dně společnosti (žebráci, prostitutky,...).

Ve feudálních městech byly rozdíly mezi sociálními skupinami snad ještě markantnější než v životě poddaných. Do nejnižší společenské vrstvy patřila městská chudina a čeled. Bohužel v této třídě společnosti bylo jen málo příležitostí ke sňatku a rodinnému životu.

Vlastní měšťanské obyvatelstvo mohlo uzavírat sňatky nezávisle na vrchnosti, ovšem zde zasahovalo kanonické právo se svými překážkami a záповěďmi. Mnoho pravidel si určovaly i cechovní a obchodnické organizace. Například tovaryš mohl vstoupit do manželského svazku až když se stal mistrem. Navíc se pravidla vztahovala i na samotný výběr nevěsty. Pouze dívka ze zachovalé měšťanské rodiny, která mohla nabídnout věno a výbavu, byla zárukou další existence a osamostatnění řemeslníka. Sňatek s dívkou nemanželského původu by znamenal vyloučení z cechu a špatné vyhlídky na budoucí existenci. Nejen u vyšších a bohatších vrstev byl sňatek především promyšleným činem, zřetelně ovlivněným příbuznými. Díky výběru rodičů se snoubenci často vůbec neznali, natož aby se dalo mluvit o lásce.

Stejně jako na venkově byla žena v domácnosti nepostradatelnou a vážnost jejího postavení stoupala. Nemusela se sice účastnit výrobního procesu, ale vzhledem k velikosti domácnosti měla neustále co na práci. Žena měla na starost nejen dům se zahradou, ale musela se také postarat o obživu

muže, dětí, čeledínů, tovaryšů a také drobného zvířectva, což vyžadovalo mnoho energie.

Hlavou rodiny byl stále muž, což bylo směřodonné i ve vztahu k dětem. Rozhodoval o všem co se jich týkalo. Otec vybíral povolání pro své ratolesti, o ženichovi či nevěstě nemluvě. Neposlušnost dětí mohla ovlivnit i jejich dědické nároky. Ve feudální společnosti bylo zvykem, že děti zdědily majetek, společenské postavení i povolání po rodičích, avšak jako problematické se ukázalo zaopatření mladších dětí. Aby si i mladší děti zajistily hmotnou a morální podporu, snažily se udržovat intenzivní vztahy i s širším příbuzenstvem. Sirotci a nemanželské děti na tom byly stejně bídě jako na venkově.

Rodinný život vysokých feudálů byl zpravidla pouze formální a značně se lišil od života nižších vrstev. Sňatky byly podřízeny mnoha pravidlům. Především nevěsta musela pocházet z rodiny, která se pyšnila stejnou společenskou úrovní, jako rodina ženicha, což zaručovalo budoucímu potomkům právo na nástupnictví. Často docházelo i k uzavření manželství mezi blízkými příbuznými, a to zejména z důvodu nedostatku nevěst ze stejně vznešených rodin. Vzhledem k tomu, že se při uzavírání manželství málokdy bral zřetel na vzájemnou náklonnost mezi oběma snoubenci (ti se často ani neznali), bylo pro ně velice těžké vytvořit si mezi sebou nějaký osobní vztah. Každý z manželů měl svůj vlastní dvůr a své city a touhy se snažili ukojit mimo manželský vztah. Zatímco muži měli nepřeberné množství příležitostí, stát se královninou milenkou bylo velice riskantní záležitostí, tudíž měla královna daleko méně možností a byla nucena hledat si své milence v nižších vrstvách, mezi lokaji, podkoními, štolbami atd.

Hlavní úlohou královských dětí bylo zachovat rod. Navíc všechna rodová práva přecházela zpravidla jen na nejstaršího mužského potomka, ostatní děti byly drženy v pozadí. Osud nemanželských dětí většinou závisel na povaze panovníka a jeho náklonnosti k matce dítěte. O mateřské lásce a rodičovské péči nelze u vysokých feudálních rodů mluvit, protože královské děti byly

odmalička vychovávány guvernankami a preceptory, kteří měli dohlížet na jejich vzdělání a vychování. Neposlední starostí preceptorů a vychovatelek bylo dostat se do přízně následníka trůnu a mít na něj dostatečný vliv, což jim v budoucnu často zajistilo dobré postavení ve společnosti. Děti z královských rodů měly spíše trpký život, provázený strachem o svou existenci, byly proti své vůli nuceny ke vstupu do manželství a v případě, že nebyly následníkem trůnu, měla jejich existence na tomto světě nedůstojnou úlohu zachování rodu.

Ke zjemnění a zkulturnění feudálních mravů ve starším středověku došlo až díky křížovým výpravám a rytířství. Vliv Orientu byl v tomto smyslu zcela patrný. Ženy pomalu získávaly lepší postavení. (*13)

Protože se ženy z feudálních vrstev nepodílely na výrobní procesu, ani na péči o domácnost, stala se účast na společenském životě jejich koníčkem a životním uplatněním. Veškerou svou pozornost věnovaly svému zevnějšku, skoro se předháněly ve zvládnutí společenského bontonu a konverzační duchaplnosti. Politické záležitosti, literaturu, umění, módu, všechna tato témata probíraly šlechtičny ve speciálních společenských salónech. Skutečností však stále bylo jejich podřízené postavení a závislost vůči muži, jejich život byl prázdný. Žena byla jakýmsi dekoračním vybavením feudála, které bylo nutné pro zplození potomstva. (*14)

Na obrázku je dívka, která do doby svého sňatku otci vypomáhá v knihkupectví, což byl jev zcela výjimečný. Na počátku 17. století bylo totiž pro ženu velice obtížné vydělávat si poctivou práci, v tehdejší společnosti to nebylo žádoucí a bylo to považováno za ostudu. (**1)

V.V. Pukirev: Nerovný sňatek.

V období Rakouska-Uherska byly nerovné sňatky častým jevem. (**2)

Josef Mánes: Ukolébavka
Znázornění života lidí na venkově. (**3)

Obrazový materiál ke kapitole 3.3:

- **1 - Utrio, Kaari: Dcery Eviny. Nakladatelství Hejkal. Havlíčkův Brod, 1994,
str. 103.
- **2 - Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Orbis. Praha, 1962,
str. 192.
- **3 - Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Orbis. Praha, 1962,
str. 177.

3.4 VLIV KAPITALISTICKÉ SPOLEČNOSTI **NA RODINNÉ VZTAHY**

Koncem 18. století a začátkem 19. století vrcholí další rozvoj výrobních sil. Vzniká společenský řád charakteristický kapitalistickým způsobem výroby. Díky průmyslové revoluci dochází k nahrazení manufakturní výroby využíváním strojů v továrnách a změně společenské struktury. Společnost se rozděluje na nové třídy. V továrnách pracuje proletariát a nové výrobní prostředky, stroje, jsou majetkem buržoazie.

V období rozvoje masového průmyslu museli majitelé výrobních prostředků prokázat větší podnikavost a iniciativu, což se ve společnosti projevilo nárůstem samostatnosti a volnosti jedinců. Mezi mužem a ženou se více uplatňovaly individuální sklony. Vedle zrušení zábran v manželství, umožnila buržoazie i snadnější rozvody nepovedených manželství. Zatímco tyto možnosti se staly podnětem pro zlepšení vztahu muže a ženy, existovaly zakryté prostředky, které ženu ve stavu podřízenosti i přes to udržovaly. Formální rovnost práv však zakrývá pokračující ekonomickou závislost ženy na muži. Peněžní zájmy ovlivňovaly všechny mezilidské vztahy i sociální vrstvy. Při zkoumání skutečné podoby manželského života v tomto období je nutné si pozorně všimnout do jaké míry poměry mezi manžely ve skutečnosti odpovídaly právu. (*15)

Jako každá společenská změna ovlivňuje i tato manželské a rodinné vztahy. Snahou buržoazie byla občanská rovnost nejen v oblasti politiky, ale i rodinného života. Obnovením občanského zákoníku z roku 1811, který dovoľoval sňatky bez ohledu na národní, náboženskou a třídní příslušnost snoubenců, byla narušena pravidla zavedená ve feudálním řádu. Mezi důvody k odbourání všech překážek, které stály pracující třídě v cestě při vstupu do manželství, bylo také zajištění dostatku dělníků pro práci v továrnách. Společenské podmínky napomáhaly dosáhnout rovnosti postavení obou pohlaví v rodině. Avšak vzhledem k třídnímu rozdělení společnosti nemohlo být zajištěno ekonomické zrovnoprávnění ženy a muže, mohla být rovnost obou pohlaví zaručena pouze formálně před zákonem. Svobodná volba partnera byla navíc následně omezena zákonem, který neumožňoval uzavření manželství

bez souhlasu otce nebo poručníka všem neproletářským osobám (tzn. do věku 24 let).

Než se mladá žena vdala, nebo měla děti, bylo obvyklé, že měla své zaměstnání. V mnoha případech byla výdělečná činnost ženy nutností a rodina se tomu musela přizpůsobit. Tím, že se životy otce i matky musely rozdělit do dvou světů, rodinného a pracovního, byla podoba a vztahy městské rodiny velmi poznamenány. Rodina již nebyla tak soudržná jako dříve a změny nastaly také v její velikosti a uspořádání. (*16)

Samostatná výrobní činnost žen s sebou nesla i jistá rizika. Ženy, které odcházely na celý den z domu za prací, se domácím povinnostem nevyhnuly. Pokud nestihly nakoupit, uvařit, uklidit, vyprat a ušít pro rodinu během večera musely práci dokončit v noci. Důsledkem tohoto denního rytmu a přepínání sil byla vysoká úmrtnost žen.

Manželství bylo chápáno jako morální instituce. Pohlavní styk byl považován za legální pouze v manželství, z toho také plyne požadavek předmanželské cudnosti a vzájemná věrnost byla bezpodmínečná pro oba manžele. Vzhledem k tomu, že manželství bylo oporou státu, bylo cizoložství považováno za zločin proti státu. Přes všechny ideály, které se buržoazie snažila prosadit, stalo se měšťácké manželství záležitostí rozumovou.

S nástupem průmyslové výroby postupně nastává rozklad rodiny. Drobná domácí výroba, která byla dříve typickou funkcí rodiny, nemůže s tovární výrobou držet krok. Produkce pro potřebu je nahrazena produkcí pro výměnu. Dochází k obrovskému zlevnění průmyslových výrobků, což vede ke znehodnocení rodinné činnosti. Většina činností, ať už jde o mletí obilí, vaření piva, tkaní, praní, pečení chleba, se v rodinném prostředí prodražují. Nastalo omezení úkolů domácnosti. (*17)

Změny ve společnosti, které tak výrazně ovlivnily rodinu, zapříčinily i změny ve vztahu mezi mužem a ženou a následně uvolnily manželství a přispěly k rozkladu rodinného soužití. Zatímco po celý středověk bylo válčení považováno za nejčestnější povolání muže, s nástupem nových výrobních

prostředků se zájmy občanů přikláněly ke klidnému životu spojenému s vyděláváním peněz. Nejvznešenějším mužem se nyní stává bankéř nebo úspěšný majitel továrny.

Při těchto změnách nastává i zvrát v mravním cítění, které se postupně zjemňuje a kultivuje. Mírnější city, soucit a pochopení vyvolávají v lidském životě podstatné změny. Z pouhého nástroje rozkoše a pohodlí se žena v očích muže mění v osobnost, rovnoprávnou, samostatnou a svéráznou bytost.

V období kapitalismu došlo mezi příslušníky proletariátu ke vzniku nových prvků manželství. Vzhledem k tomu, že dělníci nedisponovali žádným majetkem, chyběl v manželském vztahu základní předpoklad klasické monogamie, se kterou jsme se setkávaly v předchozích historických obdobích. Průmyslová velkovýroba vtahovala ženy do pracovního procesu, což umožňovalo vznik rovnosti a podpory mezi manžely. Význam ženské práce v domácnosti s rozvojem průmyslu významně poklesl. Naopak, závislost ženy v domácnosti na muži ještě vzrostla. Pokud byla žena samostatně výdělečně činná, stala se nezávislým a rovnoprávným členem domácnosti, což se v případě manželovi nemoci ještě zdůraznilo. Manželská nevěra se v proletářských rodinách téměř nevyskytovala, protože základem manželství v této vrstvě společnosti byla vzájemná láska. To, že byla žena ekonomicky nezávislá na muži, jí umožňovalo i rozvod nešťastného manželství. Žena již nemusela být odkázána na mužovu velkorysost. Hospodářským osamostatněním ženy je však přerušeno největší pouto rodinného svazku.

Změny v postavení ženy ve společnosti se odrážejí i v náboženství. Církev se sice mohla v mnoha směrech velmi přizpůsobit, nemohla však své učení změnit. Regulaci manželství tedy přebírá stát a mění poměry ve věcech rodinných a manželských. Přesto, že se změny odrážejí i v zákonodárství, žena na tom stále není stejně jako muž, některá práva jsou jí i nadále odpírána.

Mění se i poměr mezi rodiči a dětmi. Dřívější nedotknutelnost a přísnost otce se společenskými změnami otupuje. Vztah rodičů a dětí se mění v přátelský a práva dětí se přesouvají do popředí.

4. ROLE ŽENY A MUŽE V RODINĚ A MANŽELSTVÍ V DNEŠNÍ SPOLEČNOSTI

4.1 SOCIALIZAČNÍ PROCESY OBOU POHLAVÍ

Rozdíl mezi člověkem a živočichy na nižším stupni evolučního vývoje je mimo jiné také v tom, že mláďata těchto živočichů se o sebe dokáží s nepatrnou pomocí nebo i naprosto sama postarat již od samého narození. Mláďata savců, tudíž i člověka, potřebují většinou několik let učení, aby dokázala přežít bez cizí pomoci.

Se svou matkou sice dítě navazuje vztahy již před svým narozením. Avšak až teprve po narození se stává součástí spletité sítě sociálních vazeb, díky nimž se stává sociální bytostí. Proces, kdy se z bezmocného novorozence stává jedinec, který se dokáže orientovat ve své kultuře a uvědomuje si sama sebe, je ovlivňován svým okolím a naopak jej samo ovlivňuje, se nazývá socializace. Toto učení má pravděpodobně největší intenzitu v kojeneckém věku dítěte a v jeho raném dětství, zde však nekončí, nýbrž provází každého jedince celým jeho životem.

Při procesu socializace dochází k osvojování norem, které jsou dány skupině, k níž jedinec náleží, ale také jejich hodnot a zejména se učí sociálním rolím, které se odvíjejí od určitých pozic ve skupině. Rozlišujeme několik typů socializace např. anticipující, nezáměrná, záměrná, genderová. K našemu tématu se nejvíce váže socializace genderová, tzv. gender socialization. Tento typ socializace je charakteristický pro zaučení jedince do ženské či mužské role. Osoba se učí pohlížet sama na sebe jako na nositele určitého biologického pohlaví. (*18)

Diferenciace ženských a mužských rolí je předmětem mnoha výzkumů. Výsledky výzkumů, které se zabývaly interakcí mezi matkou a kojencem, ukazují na odlišné zacházení matek s chlapci a odlišné zacházení děvčátky. Také hodnocení osobnosti dítěte dospělými, a to nejen jejich rodiči či prarodiči, je závislé na pohlaví dítěte.

Vzhledem k tomu, že člověka ve společnosti charakterizuje především systém rolí, je mnohými sociálními psychology proces socializace chápán především jako přebírání rolí. Převzetí role pohlaví ovlivňuje mnoho faktorů a samozřejmě je důležitá i vrozená konstituce jedince. Již u velmi malých dětí

dochází k nevědomému vnímání rozdílů mezi pohlavími. Kojenec je schopen vnímat neverbální signály související s chováním mužů a žen. Například ženská kosmetika voní jinak, než kosmetika mužů. Postupně si všímá i vizuálních odlišností a ve dvou letech už dokáže dítě správně zařadit sebe i ostatní lidi.

Až teprve v 5. a 6. roce života si definitivně uvědomuje, že se příslušnost k určitému pohlaví nemění, uvědomuje si také anatomické rozdíly. Začíná si podrobněji všímat oblékání či úpravy vlasů, ale také způsobů hraní a rozdílů v chování, které navíc upevňuje jejich okolí. Později už jsou role obou pohlaví diferencovány velmi významně a jsou zároveň podporovány genotropismem (vrozená přitažlivost k druhému pohlaví) a skupinovými normami (společensky standardním chováním chlapce, je „chodit“ s dívkou). Později se převzetí typicky mužských a ženských rolí zvýrazňuje. (*19)

Existují dva zásadní pohledy na socializaci jedince. Jedni z nich se odkazují na Sigmunda Freuda a tvrdí, že proces socializace probíhá nepřetržitě a upřednostňují psychologickou teorii posilování. Veškeré zkušenosti, které jedinec v dětství získá, jsou nepostradatelné pro jeho následující vývoj. V protikladu s tím stojí teorie založená na předpokladu přerušení socializačního procesu obdobím dospívání. Období adolescence a rané dospělosti podle zastánců této teorie překrývá zkušenosti doposud získané, zkušenosti z dětství tak mají minimální význam pro pozdější sexuální chování.

Podle Freudovy teorie je právě puberta tím zlomovým obdobím, kdy dochází k rozlišení ženského a mužského charakteru, objevují se sexuální rozdíly a obě pohlaví získávají rozdílné funkce.

Základními faktory, které ovlivňují sexuálně odlišnou socializaci jedince jsou anatomické odlišnosti mezi pohlavími. V mnoha sociálních situacích dominuje i mnoho sociokulturních faktorů. Formování sexuálně diferencovaného chování však probíhá již v raném věku dítěte. Biologické rozdíly se propojují se sociokulturními rozdíly maskulinity a feminity. Většina znaků ženskosti a mužnosti v průběhu vývoje společnosti historicky zakořenila

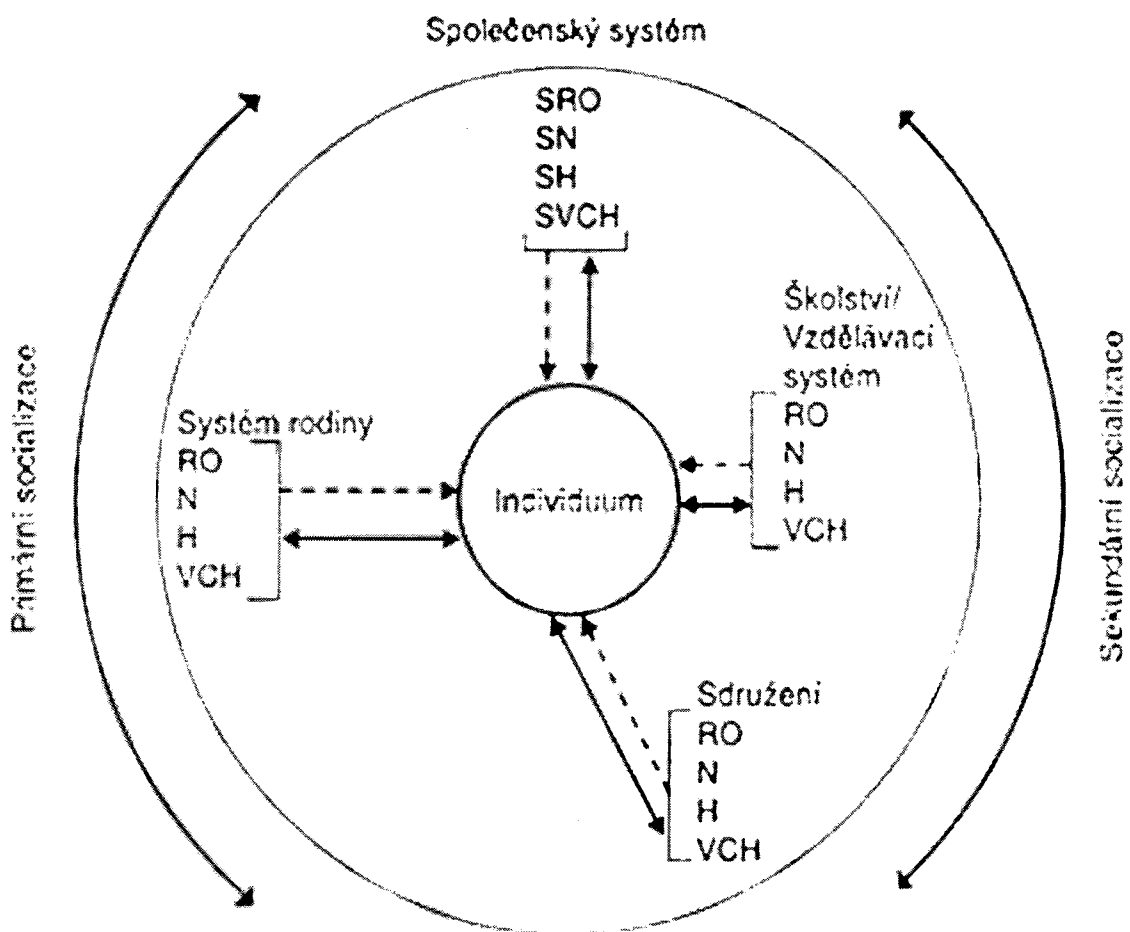
a stala se sociální normou, ze které vycházejí specifické normy pro socializační praktiky a nároky. Bez účasti sexu je během procesu socializace odhalován význam sexuality a formovány mužské a ženské vlastnosti. Sociální okolí dítěte je těmito tradičními vlastnostmi obou pohlaví zabarveno a v rámci procesu socializace determinují odlišné chování. Ve společnosti tedy existují světy dvou pohlaví. V sociálním smyslu se dítě stává dívkou nebo chlapcem díky začlenění do jednoho z těchto dvou odlišných světů, podle kterého se lidé mezi sebou hodnotí.

Dítě je po celou dobu socializačního procesu aktivní i perceptivní součástí ženského nebo mužského světa, je podle něj posuzováno a zacházení jednoho z těchto světů tomu také odpovídá. Otec a matka jako zástupci tohoto dvojího světa hrají v rané socializaci dítěte podstatnou úlohu. Každý z nich se projevuje odlišnými znaky, způsoby chování, povinnostmi, právy i výchovnými praktikami. Zatímco muž jako dominantní představitel obou světů spíše poučuje, kárá, zakazuje a orientuje se spíše ve věcech veřejných, žena v rámci své submisivní role spíše chválí, utěšuje a její orientace směřuje spíše k domovu. Odlišnost obou světů dítě postupně vstřebává a přidává ke svým zkušenostem a v dospělosti tyto zkušenosti předává dál. Právě díky tomuto předávání dochází ke vzniku kulturní setrvačnosti a přežívání tradičních postojů ke vztahu obou pohlaví. Důležitým faktorem, který ovlivňuje změny v rámci ženského a mužského světa především v rodině, je sociální rozdíl mezi pohlavími. V průběhu historie se postavení žen mění, což značně ovlivňuje i socializaci dítěte. Za organizaci a fungování rodiny byla původně zodpovědná pouze žena, a to i přes to, že byla zaměstnaná. Díky zaměstnanosti žen se pouze pomalu mění účast mužů na práci v domácnosti. Ani v závislosti na pozdější změně vnímání volného času rodina netráví více společných chvil. Proměny, které souvisejí se zaměstnaností ženy rodina sice přijímá, ale pouze velmi pomalu se na ně adaptuje. Až teprve díky demokratizaci rolí v rodině dochází ke změnám v postavení ženy v rámci rodiny. Uznání pozitivních stránek role matky stoupá a zároveň slábne mužská identifikace chlapců.

Změna postavení matky a změna úlohy otce má za následek, že dítě pojetí matky a otce nijak výrazně nerozlišuje. Výzkumy však dokazují, že tradiční pojetí obou rolí i tradiční atributy mužnosti a ženskosti je stále stejné. (*20)

Můžeme se však setkat také s názory, které se odvolávají na poznatky ze sociobiologie. Podle některých autorů můžeme pozorovat rozdíly v chování mužů a žen, jež se socializací jedince nesouvisejí. Existují názory, které se přiklánějí k biologické determinaci určitých prvků v chování obou pohlaví. Častým příkladem bývá fakt, že ve většině kultur bývá lov a boj mužskou činností, z čehož vyplývá, že mají muži vrozené agresivní sklony.

Míra mužské agresivity se může v jednotlivých kulturách velice lišit a tvrzení, že vysoký výskyt některé vlastnosti dokazuje její biologickou podmíněnost, nelze považovat za zcela pravdivé, protože zde mohou hrát důležitou úlohu všeobecně sdílené kulturní faktory. Zastánci sociobiologické determinace se tak dostávají do protikladu se přívrženci sociálního osvojení mužské a ženské identity.

----- internalizace ----->

<----- soc. jednání ----->

SRO společenská role a očekávání
 SN společenské normy
 SH společenské hodnoty
 SVCH společenské vzorce chování

RO role a očekávání
 N normy
 H hodnoty
 VCH vzorce chování

Schéma socializace (**1)

Obrazový materiál ke kapitole 4.1:

**1 - Jandourek, Jan: Sociologický slovník. Portál. Praha, 2001, str. 221.

4.2 ODLIŠNÉ ROLE OBOU POHLAVÍ

Ústředním tématem této kapitoly, jak je již z názvu patrné, je snaha o částečné vymezení ženské a mužské role v rámci manželského svazku a rodiny, odlišností mezi nimi a odhalení některých vlivů, které na jednotlivé role působí.

Začněme tedy samotnou definicí pojmu sociální role. Sociální roli můžeme chápat jako očekávání, která jsou na jedince kladena jeho sociálním okolím. Role je ovlivněna danou situací a základními charakteristikami jedince (např. sociální status, věk a pohlaví). Každý člověk se své roli učí během procesu socializace. Jedinec vnímá očekávání společnosti, interpretuje a posléze je převádí do konkrétního rolového chování. Pro převzetí sociální role v určité situaci jsou podstatné osobní sklony, předpoklady, dispozice, avšak pojetí role lze také pozměnit, prosadit pojetí, které je bližší samotnému jedinci.

Problém vymezení rozdílů mezi muži a ženami je chápán jako problém sociální stratifikace. Existuje mnoho studií, které se sociální stratifikací zabývaly, avšak ženy byly dlouhou dobu zřejmě považovány za nevýznamné. Přestože základním faktorem sociální stratifikace je již samotná příslušnost k určitému pohlaví, bývali středem zájmu většinou muži.

Hlavním problémem je především to, zda a nakolik je nerovnost mezi ženami a muži ovlivněna třídními systémy, a nebo spíše daleko hlubšími historickými vlivy. Například ve společnostech lovců a sběračů žádné třídní systémy neexistovaly a už tam můžeme nadřazenost mužů nad ženami pozorovat. Rozdíly mezi jednotlivými třídami v moderní společnosti bývají většinou tak velké, že v určité míře dochází ke vzájemnému splynutí s nerovností mezi pohlavími. Vzhledem k tomu, že většina žen je po stránce hmotného zajištění odkázána na postavení jejich otce či manžela, měla by být nerovnost obou pohlaví spojována s třídními systémy jednotlivých společností.

Závislost sociálního postavení ženy na příslušnosti muže k určité třídě se stala v posledních letech tématem mnoha diskusí a sporů, avšak podle výsledků sociologických výzkumů nelze jednoznačně říci, že ekonomické postavení ženy je zcela závislé na postavení jejího manžela.

Výrazné odlišnosti mezi rolemi žen a mužů můžeme pozorovat i ve vztahu k reprodukci. Období plodnosti je u žen mnohem kratší než u mužů. Těhotenství, kojení, starost o děti a jejich výchova jsou biologickými předpoklady a úkoly ženy a v moderní společnosti se mohou stát její značnou nevýhodou (např. sociální a profesní uplatnění ženy). Na základě tohoto faktu můžeme vyvodit i další rozdíly mezi pohlavími v oblasti chování a lidské kultury. Větší a dlouhodobější rizika, která jsou spjata s těhotenstvím probouzejí v ženě silnější zájem o udržení partnerského vztahu. Také o budoucnost dětí projevují větší zájem ženy. Tímto můžeme odůvodnit i rozdílné strategie žen a mužů při výběru partnera. Muži většinou bývají méně opatrní a rozvášní, pokud jde o navázání vztahu a upřednostňují zcela odlišné vlastnosti než ženy. (*21)

Zabývejme se nyní rolemi žen a mužů v dnešní rodině. Jak již bylo řečeno většina žen, a to i těch, které se dožadují rovnosti obou pohlaví, vykonává domácí práce mnohem častěji než muži. Mezi rozdělením úkolů rovným dílem na začátku vztahu a skutečností po dvou letech od svatby bývá často velký rozdíl. Zatímco tři čtvrtiny zaměstnaných žen s maturitou zastávají názor, že příprava jídla by měla být zajišťována stejným dílem muži i ženami, pouze u jedné čtvrtiny z nich je to tak zavedeno v reálném životě. Muži se samozřejmě snaží domácím pracím všemožně vyhnout s odvoláním na historické kořeny dělby práce a používají k tomu různé taktiky, avšak i ženy mají k dispozici mnoho řešení k dosažení rovnocenného rozdělení činností v domácnosti. (*22)

Mnoho empirických šetření však ukazuje, že se muži svých patriarchálních nároků a postojů nevzdali a že si ženy svou podřízenou pozici stále drží.

Na rozdělení moci a podobu rolí v prokreační rodině má významný vliv rodina orientační. Nejde však pouze o přenos obrazu rodičovského vzoru, dítě sleduje interakce rodičů s ostatními členy širší rodiny i s cizími lidmi a vše pak přenáší do své vlastní rodiny. Způsob naplnění ženské a mužské role,

se kterým se jedinec setkal v dětství, později očekává ve svém vlastním manželství. (*23)

Bylo již řečeno, že mají ženy větší zájem na udržení partnerského vztahu než muži, zejména v souvislosti s reprodukcí. Touhu ženy po stabilitě rodiny však můžeme spatřovat i ve zvýrazňování rodinných tradic. Rodinné tradice jsou také doménou především žen a spojovat je můžeme dokonce i se zvyšováním odolnosti vůči vnitřním i vnějším stresům.

Můžeme říci, že rozdílné role žen a mužů jsou ovlivněny nejen sociokulturním prostředím, ale také rozdíly ve vrozené psychické výbavě obou pohlaví. Organizace nervové soustavy mužů a žen je odlišná a na její fungování působí pohlavní a další hormony. Tyto rozdíly byly pozorovány mnoha výzkumy a mají statistickou povahu. Muži mají dán do vínku větší zájem o sféru věcí, zpravidla se dokáží lépe orientovat v prostoru, jejich matematické dovednosti jsou také lepší. Naopak jejich reakce na smyslové podněty bývají slabší. K neznámé osobě jsou důvěřivější a přechod od nepřátelství ke spolupráci je pro muže snadnější. Žena většinou projevuje větší zájem o mezilidské vztahy, snadněji se vcítí do problémů ostatních lidí, díky rychlejšímu zpracování informací, se dokáže rychleji rozhodnout. Ženy nejsou tak důvěřivé k neznámé osobě jako muži, jejich agresivita je převážně slovního charakteru a jsou více vnímavé na světlo, zvuky a tělesné dotyky. Z těchto poznatků můžeme usoudit, že muži jsou lépe vybaveni k ochraně rodiny před vnějším nebezpečím a jejímu uživení. Výbava ženy ji, na rozdíl od muže, předurčuje k tomu, aby se zabývala vnitřními záležitostmi rodiny. Historické doplňování ženské a mužské role se tedy velice podobá vrozené psychické výbavě obou pohlaví. V moderní společnosti začínají role mužů a žen postupně prolínat a zvyšují se nároky na jednotlivá pohlaví. Zatímco od mužů se očekává zvýšený zájem o rodinu, péči o dítě a zvýšení podílu na domácích pracích, žena by naopak měla ve veřejné sféře prokázat vyšší schopnost sebeprosazení, výkonnost, nezávislost a vyšší odolnost vůči stresu. Podle Oldřicha Matouška je lepší opustit snahy o potlačení vrozených dispozic obou pohlaví a vrozenou výbavu spíše využít, jak ve sféře

života veřejného, tak i rodinného. Vzhledem k tomu, že rodina je křehčím organismem než společnost, může mít intenzivní prosazování požadavku společenského hnutí na rodinu negativní účinek. V nejhorším případě může dojít až k samému rozkladu rodiny. (*24)

4.3 ŽENA, ZAMĚSTNÁNÍ, RODINA

Předmětem mnoha diskusí je mimo jiné zaměstnanost žen. V dnešní české společnosti je naprosto běžné, že žena produktivního věku je samostatně výdělečně činná. Žena v domácnosti je spíše ojedinělou záležitostí. Tento fakt ovlivňuje například reprodukci obyvatelstva a má značný vliv na fungování rodiny.

Je naprosto přirozené, že má profesní dráha ženy zcela odlišný průběh od mužské profesní dráhy. Zpravidla bývá přerušena mateřstvím a vzhledem k nižší důchodové hranici bývá také mnohem kratší. Ženy vykazují vyšší stabilitu v profesní kategorii než muži. Změna profese bývá pro ženu spíše sestupného charakteru. Žena je na tom hůře i co se týká vzdělání. Míněno tak, že výše jejího vzdělání má většinou slabší vliv na její kariéru než je tomu u mužů. Pokud srovnáme profesní dráhu ženy se středním vzděláním s maturitou a stejně vzdělaného muže, je na tom žena zpočátku o trochu lépe, avšak díky rychlejšímu postupu v zaměstnání muž ženu často předstihne.

Z hlediska společnosti dochází ke střetu nebo prolnutí dvou preferenčních rámců. Prvním z nich je rámec, který zajišťuje sociálně biologickou reprodukci společnosti, či – li rámec rodinný. Proti němu stojí rámec pracovní profesní, který se týká sociálně ekonomické reprodukce. Existují dva modely dělby rolí mezi pohlavími v průmyslové společnosti, které jsou výsledkem rozboru pracovní dráhy žen.

Jeden z modelů předpokládá, že pro stabilitu manželství a rodiny je nutné, aby byly role obou pohlaví odděleny. Žena se má starat o domácnost, její chod a o děti a role muže má spočívat v určování statusu rodiny a má být také jejím živitelem. Již v profesním systému jsou zakotveny prvky, které rozčlenění rolí umožňují a tím zajišťují chod celého rodinného systému. V tomto systému má muž dominantní postavení, riziko narušení manželské stability vzniká, když do něj vstoupí ženy. Aby nedošlo k narušení manželských vztahů, nemělo by se povolání stát pro ženu smyslem seberealizace, kariérou. Mělo by být jen „chozením do práce“, které je pro fungování rodiny z hlediska

ekonomického pouze doplňkovou záležitostí. Podle tohoto modelu by se v rodině neměla vyskytovat jakákoli manželská konkurence.

Sociální rovnost a partnerský vztah obou pohlaví jsou východiska druhého modelu dělby rolí. Rodičovské role jsou hlavním prvkem při dělbě práce. Kooperace a vzájemný respekt jsou nezbytné pro zaručení stability manželského a rodinného života. Z toho všeho vyplývá, že zánik principu soutěže a konkurence mezi manžely jsou podstatnými prvky při integraci rodinného systému. (*25)

Ženám se díky jejich zaměstnanosti a rostoucímu vzdělání a kvalifikaci změnily i perspektivy budoucího života, jejich očekávání a životní plány. Ženy už nevidí smysl své budoucnosti jen v rodině a péči o domácnost, nýbrž mohou své představy o budoucím životě směřovat k zaměstnání a kariéře. Žena se tak dostává do situace, kdy se musí rozhodnout mezi rodinou a kariérou. Naskýtají se dva možné způsoby řešení tohoto problému. Žena se může vzdát svých pracovních cílů, nebo se vzdá, částečně nebo zcela, mateřských záměrů. Zatímco dříve bylo hlavním cílem odkrýt změny a rozpory v životě ženy a podhalit tak novou společenskou situaci, což se projevovalo při studiu vztahu profese a mateřství začleněním profese ženy do rodinného cyklu, dnes se vyskytl problém nový, jak do profesní dráhy vklínit roli matky.

Zaměstnání je komplexem společenských vztahů, role v něm přesahuje rovinu pracovního výkonu. Jedinec, který se stane součástí tohoto komplexu, vstupuje do světa odlišného od světa rodiny, tento svět má vlastní nároky, očekávání a ovlivňuje hodnoty jedince a osobní nazírání na svět. Zde však také můžeme najít odlišnosti mezi muži a ženami, pramenící z minulosti. Z předchozích kapitol již víme, že oddělení práce a rodiny probíhalo postupně. Původně bylo zaměstnání výsadou muže, jemu se podřizoval chod celé domácnosti. Muž byl ten, kdo přinášel ze zaměstnání své zážitky i únavu do rodiny. Díky obrovskému nárůstu zaměstnanosti žen nastala zcela jiná situace. Najednou i žena přináší do rodiny své zážitky a únavu z práce. Rodina a domácnost však stále vyžadují stejnou pozornost a nezbývá než „zasvětit“

muže do tajů domácích prací. Právě pomoc mužů v rodině považují ženy z projev rovnosti mezi partnery a osobního uznání. Vzhledem k tomu, že většina potřeb rodiny je stále v kompetenci ženy, musí si ujasnit své priority a vybrat jedno z dříve jmenovaných řešení.

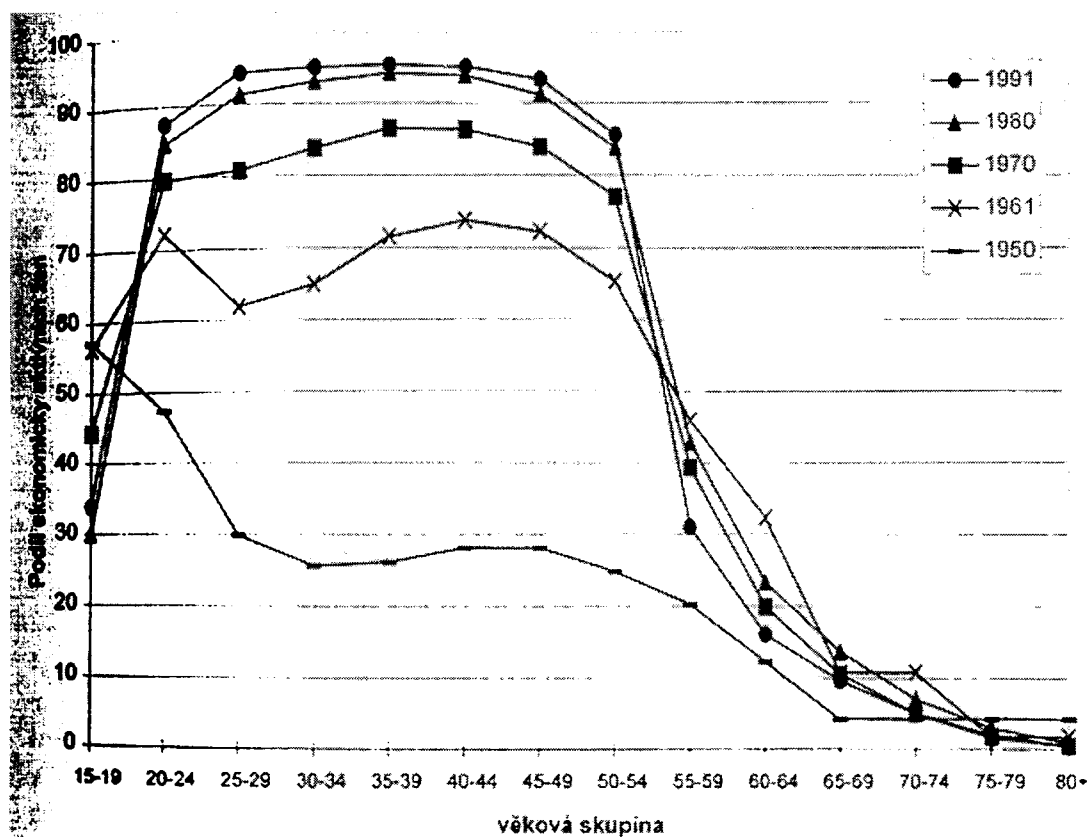
Žena má na svou profesi jisté nároky. Především, ji zajímají vztahy na pracovišti, touží po odezvě na její starosti mimo zaměstnání. Oba partneři si přinášejí problémy z práce a dochází tak ke změně situace v rodině. Střet dvou preferenčních rámců, o kterých byla zmínka již dříve, vzniká především díky rozdílnému či shodnému přístupu k zaměstnání. (*26)

Zárukou sociálního sebevědomí a profesní alokace je pro ženu vzdělání, prostředkem osobního uspokojení bývá naopak zaměstnání. Hodnotový systém ženy a rodinné zázemí jsou ovlivňovány profesním světem mužů. Rodinný život je na kariéře muže v mnoha ohledech závislý. Avšak kariéra muže si vyžaduje určité rodinné zázemí.

Důležitou úlohu v pracovní dráze ženy mají jesle, mateřské školy a další instituce, které dokážou řadu funkcí matky nahradit. Na druhou stranu musíme zmínit, že to s sebou nese další změny v rodině. Dochází k narušení rytmu společného soužití matky a dětí, mění se citový a socializační vliv matky v rodině. Úbytek společně stráveného času matky s dětmi s sebou nese význam otcovské role. Častým případem (zejména u dvoukariérových rodin) je, že rodiče své povinnosti kvůli své zaneprázdněnosti odkládají na pozdější dobu, kdy bude dítě starší a jejich výchova bude mít snadnější úspěchy. Rodiče se pak mohou zpravidla dočkat mnoha problémů v období dospívání dítěte. Náprava je poté dost složitá, pokud je vůbec možná.

Pracovní dráha ženy se mění, když dochází k osamostatňování dětí. Její povinnosti k rodině se zmírňují a nastává příznivá doba pro rozvoj v oblasti profese. Pokud žena v zájmu rodiny potlačila své pracovní plány, dostává nyní příležitost k jejich uskutečnění. Stává se ovšem, že ženy své profesní zájmy vytlačí ze svého hodnotového systému úplně, v závislosti na dosavadním způsobu života.

Na pracovním poli se dosud setkáváme s nerovností. Vzhledem ke změnám v organizaci práce a také vzhledem ke stereotypům „ženské“ a „mužské“ úlohy, provádějí mechanickou a špatně placenou práci především ženy. Daleko více žen pracuje na částečný úvazek, a to buď z vlastní vůli, nebo prostě proto, že nemají možnost jiné volby. Částečný úvazek představuje pro ženu, která pečuje o děti a domácnost, schůdné řešení. Postupně začaly ženy získávat i ta povolání, která byla chápána jako vyloženě „mužská“ (např. ředitelské posty, bankovníctví atd.). Zastoupení na těchto místech je však stále velice malé ve srovnání s muži. Jen těžko můžeme odhadnout za jak dlouho a v jaké míře se tato nerovnost mezi muži a ženami změní. (*27)

Graf ukazuje podíl ekonomicky aktivních žen v letech 1950 až 1991 v jednotlivých věkových skupinách. (**1)

Obrazový materiál ke kapitole 4.3:

**1 - Jandourek, Jan: Sociologický slovník. Portál. Praha, 2001, str. 163.

5. ZÁVĚR

Obsah mé diplomové práce se zabývá problematikou mužských a ženských rolí ve společnosti s důrazem na rodinný a manželský život. Snahou bylo postihnout postupný vývoj soužití obou pohlaví od jeho počátku až po dnešní dobu a v souvislosti s tím poukázat na rozdílné postavení ženy ve společnosti během společenského vývoje. Je neobyčejně zajímavé sledovat změny, které se udály v průběhu vývoje celého lidstva, a vidět rozdíly, které z těchto změn vyústily.

Zatímco v prvotně pospolné společnosti byly role muže a ženy celkem vyrovnané, s rozvojem výrobních prostředků a díky změnám ve způsobu obživy došlo postupně k nadřazenosti mužů a podřízenosti žen, která dosahuje svého vrcholu ve středověku.

S nástupem průmyslové výroby bylo ženám umožněno začlenění do pracovního procesu a její výdělek se časem stal neodmyslitelnou součástí ekonomického zajištění rodiny. Díky tomuto faktu můžeme pozorovat jak se změnil postoj mužů k ženám. Žena získala větší sebevědomí, odrazila se od jakéhosi pomyslného dna a postupně si začala upevňovat pozici nejen v rodině, ale i ve společnosti.

Mou snahou bylo také postihnout problémy, se kterými se potýkají zaměstnané ženy v dnešní společnosti. Přestože je rovnoprávnost žen a mužů dnes na vysoké úrovni, v oblasti zaměstnání a péče o rodinu a domácnost je stále možné mnoho vylepšovat. Žena je často nucena volit mezi rodinou a profesní kariérou. Většinou musí jednu z těchto dvou cest alespoň maličko obejít. Zlatá střední cesta, tedy skloubení rodiny s úspěšnou kariérou, zřejmě neexistuje a pokud přece jen ano, pak je pravděpodobně dosti trnitá a riskantní.

Psaní této diplomové práce mi dalo mnoho nových podnětů k zamyšlení a bylo pro mě velice přínosné. Otevřely se mi zcela nové obzory, jak na partnerské vztahy nazírat. Můj zájem o rodinu, manželské a rodinné vztahy a vztahy mezi muži a ženami vůbec se prohloubil. Spousta jevů souvisejících s touto problematikou získala smysl a význam a stala se pro mě průhlednější než tomu bylo dosud.

6. POZNÁMKY

- *1 - Jandourek, Jan: Sociologický slovník. Portál. Praha, 2001.
- *2 - Nakonečný, Milan: Sociální psychologie. Academia. Praha, 2000.
- *3 - Giddens, Anthony: Sociologie. Argo. Praha, 1999.
- *4 - Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Orbis. Praha, 1962.
- *5 - Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Orbis. Praha, 1962.
- *6 - Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Orbis. Praha, 1962.
- *7 - Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Orbis. Praha, 1962.
- *8 - Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Orbis. Praha, 1962.
- *9 - Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Orbis. Praha, 1962.
- *10 - Goff, Jacques Le (ed.): Středověký člověk a jeho svět. Vyšehrad.
Praha, 1999.
- *11 - Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Orbis. Praha, 1962.
- *12 - Goff, Jacques Le (ed.): Středověký člověk a jeho svět. Vyšehrad.
Praha, 1999.
- *13 - Dülmen, Richard van: Kultura a každodenní život v raném novověku.
Argo. Praha, 1999.
- *14 - Dülmen, Richard van: Kultura a každodenní život v raném novověku.
- *15 - Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Orbis. Praha, 1962.
- *16 - Vošahlíková, Pavla: Jak se žilo za časů Františka Josefa I.
Nakladatelství Svoboda. Praha, 1996.
- *17 - Neumann, Stanislav K.: Dějiny ženy. Otakar II. Praha, 1999.
- *18 - Jandourek, Jan: Sociologický slovník. Portál. Praha, 2001.
- *19 - Nakonečný, Milan: Sociální psychologie. Academia. Praha, 2000.
- *20 - Alan, Josef: Etapy života očima sociologie. Panorama. Praha, 1989.
- *21 - Sokol, Jan: Filosofická antropologie: člověk jako osoba. Portál.
Praha, 2002.
- *22 - Singly, Francois de: Sociologie současné rodiny. Portál. Praha, 1999.
- *23 - Matoušek, Oldřich: Rodina jako instituce a vztahová síť. Sociologické
nakladatelství. Praha, 1993.

- *24 - Matoušek, Oldřich: Rodina jako instituce a vztahová síť. Sociologické nakladatelství. Praha, 1993.
- *25 - Alan, Josef: Etapy života očima sociologie. Panorama. Praha, 1989.
- *26 - Alan, Josef: Etapy života očima sociologie. Panorama. Praha, 1989.
- *27 - Giddens, Anthony: Sociologie. Argo. Praha, 1999.

7. LITERATURA

1. Alan, Josef: Etapy života očima sociologie. Panorama. Praha, 1989.
2. Bláha, Inocenc Arnošt: Sociologie. Academia. Praha, 1968.
3. Bourdieu, Pierre: Nadvláda mužů. Karolinum. Praha, 2000.
4. Brabcová, Vlasta a kol.: Manželství rodina rodičovství. Horizont. Praha, 1977.
5. Bürki-Fillenz, Ago: Dnes už jsem jiná: intimní osudy žen a jejich proměny. Brána. Praha, 1997.
6. Dějiny obyvatelstva českých zemí. Mladá fronta. Praha, 1996.
7. Dvořáková – Janů, Věra: Lidé a jídlo. ISV nakladatelství. Praha, 1999.
8. Dülmen, Richard van: Kultura a každodenní život v raném novověku. Argo. Praha, 1999.
9. Dušková, Hana: Fenomén smrti v životě člověka - diplomová práce. Praha, 1998.
10. Eislerová, Riane: Číše a meč, agrese a láska aneb Žena a muž v průběhu staletí. Nakladatelství Lidové noviny. Praha, 1995.
11. Freud, Sigmund: Vybrané spisy III. Avicenum. Praha, 1971.
12. Giddens, Anthony: Sociologie. Argo. Praha, 1999.
13. Goff, Jacques Le (ed.): Středověký člověk a jeho svět. Vyšehrad. Praha, 1999.
14. Gray, John: Co vám matka říci nemohla a otec nevěděl. Práh. Praha, 1995.
15. Hauserová, Eva: Na koštěti se dá i lítat aneb Nemožné ženy dokážou i nemožné. Nakladatelství Lidové noviny. Praha, 1995.
16. Jandourek, Jan: Sociologický slovník. Portál. Praha, 2001.
17. Klabouch, Jiří: Manželství a rodina v minulosti. Orbis. Praha, 1962.
18. Lenderová, Milena: K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století. Mladá fronta. Praha, 1999.
19. Matoušek, Oldřich: Rodina jako instituce a vztahová síť. Sociologické nakladatelství. Praha, 1993.

20. Možný, Ivo: Česká společnost: nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života. Portál. Praha, 2002.
21. Možný, Ivo: Moderní rodina (mýty a skutečnosti). Blok. Brno, 1990.
22. Možný, Ivo: Sociologie rodiny. Sociologické nakladatelství. Praha, 2002.
23. Nakonečný, Milan: Psychologie osobnosti. Academia. Praha, 1997.
24. Nakonečný, Milan: Sociální psychologie. Academia. Praha, 2000.
25. Nakonečný, Milan: Základy psychologie. Academia. Praha, 1998.
26. Neumann, Stanislav K.: Dějiny ženy. Otakar II. Praha, 1999.
27. Rieger, Zdeněk, Vyhnálková, Hana: Ostrov rodiny. Konfrontace. Hradec Králové, 2001.
28. Satirová, Virginia: Kniha o rodině. Nakladatelství Práh. Praha, 1994.
29. Seibt, Ferdinand: Lesk a bída středověku. Mladá fronta. Praha, 2000.
30. Schaefferová, Edith: Co je rodina?. Návrat domů. Praha, 1995.
31. Singly, Francois de: Sociologie současné rodiny. Portál. Praha, 1999.
32. Sociální a kulturní antropologie. Sociologické nakladatelství (SLON). Praha, 2000.
33. Sokol, Jan: Filosofická antropologie: člověk jako osoba. Portál. Praha, 2002.
34. Souček, Jan: Dějiny pravěku a starověku. Práce. Praha, 1995.
35. Stručné dějiny Čech a Moravy. Public. Plzeň, 1994.
36. Utrio, Kaari: Dcery Eviny. Nakladatelství Hejkal. Havlíčkův Brod, 1994.
37. Vošahlíková, Pavla: Jak se žilo za časů Františka Josefa I. Nakladatelství Svoboda. Praha, 1996.

Uživatel

stvrzuje svým čitelným podpisem, že této diplomové práce

Jana Múčková, Vybrané sociokulturní aspekty ženské a mužské role v rodině

použil pro svou práci a prohlašuje, že ji uvede mezi ostatní literaturou

a že ji bude citovat jako každou jinou práci.

Dne	Čitelný podpis	Použito pro mou práci (název)	Název a adresa pracoviště uživatele	Bydliště uživatele u studentů též rodičů

Uživatel

stvrzuje svým čitelným podpisem, že této diplomové práce

Jana Múčková, Vybrané sociokulturní aspekty ženské a mužské role v rodině

použil pro svou práci a prohlašuje, že ji uvede mezi ostatní literaturou

a že ji bude citovat jako každou jinou práci.

Dne	Čitelný podpis	Použito pro mou práci (název)	Název a adresa pracoviště uživatele	Bydliště uživatele u studentů též rodičů

Uživatel

stvrzuje svým čitelným podpisem, že této diplomové práce

Jana Múčková, Vybrané sociokulturní aspekty ženské a mužské role v rodině

použil pro svou práci a prohlašuje, že ji uvede mezi ostatní literaturou

a že ji bude citovat jako každou jinou práci.

Dne	Čitelný podpis	Použito pro mou práci (název)	Název a adresa pracoviště uživatele	Bydliště uživatele u studentů též rodičů